

Stefan Zwicker, „Nationale Märtyrer“: Albert Leo Schlageter und Julius Fučík. Heldenkult, Propaganda und Erinnerungskultur,

Paderborn 2006, Ferdinand Schöning Verlag, 370 s.,
ISBN 978-3506729361

Zwickerovo srovnání dvou národních hrdinů z dob totality, německého národního socialismu a československého komunismu, totiž Alberta Leo Schlagetera a Julia Fučíka, je pozoruhodné ve více ohledech, než jen uvedených v podtitulu knihy, jakkoli právě ty jsou objevené. Kultura paměti, propaganda a kult hrdinů jsou historicko-antropologické a kulturně-politické konstrukce, které v obou režimech působily vzorotvorně i legitimizačně a jejichž podobnost u Zwickera je silněji založena ve strukturální podobnosti obou systémů než v podobnostech biografie. Výklady mechanismů konstrukce hrdinského mýtu, ukazování jeho stavebních kamenů i forem jeho propagandistického využívání (a zneužívání), jeho přítomnosti a podob v kultuře národní a politické paměti – to vše je ve Zwickerově historicko-komparativní a antropologizující perspektivě opřeno o nečekaně podrobné, nezaujaté, materiálově založené, spolehlivé a ve svém srovnávání mnohdy i objevené vylíčení životopisu obou protagonistů knihy.

Jeden, komunistický aktivista Julius Fučík (1903-1943), žurnalista, levicový oblíbenec některých pravicových salonů první republiky, ilegální pracovník z doby protektorátu, se – jak známo – za svou činnost stal obětí nacionálněsocialistické okupační moci. Po válce (a zejména po roce 1948) Fučíkova sláva rozhodně přesáhla jeho politický i intelektuální význam. Může se zdát příznačné, že se nikdy žádná větší kritická pozornost nevěnovala ani konkrétním aktům jeho protiněmecké činnosti, ani analýze jeho textů z okupačního období, aby se tak ukázalo, jaké byly ve srovnání s ostatními jeho skutečné zásluhy. V tomto směru zůstalo povšechné i líčení Zwickerovo, kde jsou protektorátu a účasti na ilegální práci KSČ sice věnovány dvě podkapitoly, kdežto na pouhých čtyřech stranách textu je pouze fakticky shrnuta obecná situace.

Fučík se záhy po válce proměnil v hlavního, ba téměř jediného reprezentanta protifašistických a protiokupačních aktivit, a jeho obraz měl překrýt paměť na jiné aktéry a oběti. Nejen na postavy odboje občanského, na Krajínu, „tři krále“ či Gabčíka s Kubišem a mnoho dalších, ale měl nepochybně také zatemnit nejasnosti a selhání v případech politického vedení komunistických ilegálních aktivit. Kulturní a politická konstrukce „Fučíkova odkazu“ po válce sloužila jako přesvědčující doklad rozhodujícího významu komunistického odboje a jeho neochvějně vnitřní mravnosti, jdoucí až za smrt, a stále více ztěžovala diferencované rozpoznání sku-

tečných událostí (i možností) domácího odboje, a pomáhala rovněž kompenzovat pochybnosti o denunčiacním chování komunistů po paktu Ribentrop-Molotov, jakož i první poválečné nejistoty o povaze stalinismu.

Fučíkova sláva postupně přesáhla hranice národního života. Kniha *Reportáž psaná na oprátce* byla přeložena do více než 90 jazyků a Fučík se v celém světě stal symbolem pro téměř každý levicový protimperialistický, protikoloniální a národně emancipační odboj 50. a 60. let.

Druhý, Albert Leo Schlageter (1894-1923), pocházel z konzervativně katolického prostředí jihoněmeckého Schwarzwaldu. Po vypuknutí první světové války se přihlásil jako dobrovolník do armády, bojoval na západní frontě, zároveň byl ale zapsán jako student teologické fakulty ve Freiburgu, na konci války přestoupil na fakultu národohospodářskou. V roce 1919 se stal příslušníkem německých dobrovolných paravojenských jednotek (Freikorps).¹ Se skupinou Petersdorf, v níž působil, se v roce 1920 připojil k Marine-Brigade von Loewenfeld a s ní se zúčastnil řady akcí, například Kappova puče, a mimo jiné s ní působil také v zahraničí, například v bojích proti bolševikům v Pobaltí (zúčastnil se pravděpodobně už dobytí Rigy v květnu 1919), a bojoval také proti Polsku v Horním Slezsku. Po celou dobu měl Schlageter blízko k tajným službám.

Po francouzském obsazení Porúří v lednu 1923 se stal „Gruppenführerem“ v jednotce Freikorpsu Heinz a důležitým organizátorem aktivního německého odporu proti francouzské okupační moci v Porúří; prokazatelně se přitom podílel minimálně na jedné fémové vraždě (s. 55). V dubnu 1923 byl Schlageter zatčen, pravděpodobně zradou z vlastních řad, a francouzským vojenským soudem byl odsouzen k trestu smrti za špionáž a sabotáže. Rozsudek byl vykonán 26. května téhož roku. Záhy po své smrti se také Schlagerer začal stávat národním mučedníkem, oslavovaným do značné míry napříč tehdejším politickým spektrem. (S podobně „nediferencujícím“ přístupem se zpočátku setkáváme také v případě Fučíkově.)

1 Jejich vytváření a působení mělo v Německu dlouhou tradici, vlastně již od sedmileté války v 18. století, pak v době Napoleonova obsazení Německa (1806-1815) S tendencí k organizaci podobných paravojenských jednotek se setkáváme i později, například v německo-francouzské válce v letech 1870-1871. Měly výrazně nacionalistický a většinou, zejména po první světové válce, i silně reakční a konzervativní ráz (členem Freikorpsu byl například Heinrich Himmler). Tehdy tyto jednotky sloužily jednak jako prostředek pro kanalizaci aktivní nespokojenosti a frustrace zejména poddůstojnických a také nižších a středních důstojnických kádrů. Byly používány zejména pro vnitřní (mocenskou) stabilizaci poválečného Německa, v prvních letech se silně revolucionizujícího podle ruského vzoru. Freikorps byl oficiálně rozpuštěn v roce 1923. Ale i potom se s ním spojovala řada politických vražd. Právě členové Schlageterovy jednotky Marine-Brigade von Loewenfeld byli obviňováni z atentátů na Mathiase Erzbergera (1921) a Waltera Rathenaua (1922).

Schlagetera – radikálně pravicového nacionalistu – si dokonce usilovala přisvojit i Komunistická strana Německa (KPD) a Karl Radek, člen předsednictva Kominterny, ho v roce 1923 označil za „poutníka v nicotě“ (s. 46) a „statečného revolučního náře“ (s. 80). Pravicoví intelektuálové Paul Wencke, Oswald Spengler, Ernst Jünger a v době svého nacionálně socialistického rektorování dokonce i Martin Heidegger se Schlagetera snažili oslavit ve svých pamětních řečech jako muže „pevnosti vůle“ a „čistoty srdce“, což je formulace Heideggerova (s. 106). V raných dobách nacionálního socialismu byl oslavován jako „první bojovník Třetí říše“ a jeho sláva přesáhla hluboko do 20. století, do 80. a 90. let, byť jen do pravicově extremistických skupin dnešního Německa (s. 46).

I když podobnosti osudu obou hrdinů jsou čistě vnější a spíše povrchní (oba spojuje snad jen jejich boj proti okupaci země cizí mocností a jí provedená poprava), způsob jejich heroizace v obou totalitárních systémech je právě tak srovnatelný, jako byly formy pozdějšího zneužívání jejich obrazu. Zwickerovi tedy nejde tolik o jejich skutečnou činnost a skutečnou vinu, ale právě o působení jejich obrazu. Na tom nic nemění fakt, že Fučíkova hvězda začala na domácí půdě přece jen rychleji blednout z důvodů svého předchozího přehřívání v nejrůznějších zjednodušujících propagandistických kontextech a vyprazdňovat se do náhradní duchovnosti plnění tzv. Fučíkova odznaku.

Zwickerova kniha je zajímavá zejména tam, kde opouští čistě prosopografickou půdu a pouhou transkripci biografických pramenů, jakkoli pečlivě kompletovaných (autorovi se například podařilo zpochybnit dokumenty o Schlageterově vstupu do NSDAP v roce 1922, propagandisticky zdůrazňované zejména v počátcích Třetí říše), a kde se přemísťuje do oblasti historické antropologie a transideologické historické a kulturní komparatistiky (jako například v souvislost s odlišením rozdílů mezi tradičním „národním hrdinou“ a „hrdinou socialistickým“), tzn. v teoretičtější koncipované, ale ve srovnání s předchozím textem přece jen méně rozsáhlé 4. kapitole, nadepsané *Jak se mrtvý stává mučedníkem?* (s. 247–299).

Zwickerovo „srovnávání nesrovnatelného“ je nesené pomocí několika údajně základních, obsahově však dosti povšechných a pro srovnání jen formálních „společných rysů“. Především jsou to podobné okolnosti smrti: „zatčení ‚dědičným nepřitelem‘ na obsazeném území, pak krátký proces a poprava cizí mocností“ (s. 16). Dále to má být podobný způsob konstrukce obou postav jako národních hrdinů, v zásadě podle křesťanských vzorů, s důrazem na jejich krásu a nevinost, a za využití dobových představ o národní identitě, politických potřebách, specifických formách paměti i nejšířších kulturních stereotypech. Zwicker upozorňuje například na narážky na Nový zákon ve Fučíkově *Reportáži* (s. 179). Dále jejich kultury vznikly „ve více či méně demokratických, avšak politicky ne zcela stabilních systémech“ (Výmarská a „třetí“ republika). Srovnatelný má být také podobný průběh působení jejich obrazu: střízlivé za Výmarské a za „třetí“ republiky, exaltované v údobí

totalitárním a nezájem po politické změně, tzn. po roce 1945, resp. 1989, kdy se ve veřejnosti i propagandě jejich symbolický kapitál vyčerpal.

Možná by proto stálo zato poněkud přitvrdit v teoretickém rámcování výkladů a věnovat větší pozornost třeba dnes už podrobně rozpracovaným přístupům cultural studies (například pokud jde o cestu od prezentace ke kultu), případně možným „wissensociologickým“ souvislostem symbolické konstrukce obou „národních mučedníků“: do jaké míry její vznik například odpovídal určité dobové kulturní a sociální potřebě (rostoucí z neschopnosti vyrovnat se s dramatickou následností společenských a politických změn, s pocitem národního ohrožení, s jen oportunními orientacemi života za okupace, s kolaborací apod.); vypovídalo by se tak nejen o vytváření a působení obrazů Fučíka a Schlagetera, ale zároveň – se smyslu známého aforismu Bertolda Brechta – také o bídě dob, které potřebují hrdiny.

I když se Zwicker neomezil jen na sledování politicko legitimizačního působení Schlageterova a Fučíkova „hrdinského mýtu“ a popisuje také jejich „průnik“ do institucí občanského (případně i náboženského) života a do sféry umění a kultury obou národních pospolitostí, výklady by bylo například možné prohloubit směrem k odlišné povaze „kolektivního sociálního traumatu“ (ve smyslu J. Alexandra), z něhož tyto mýty rostly, a k mravně kompenzačním potřebám, které se na tom podílely. Stálo by možná také za to, aby se více pročistily deskripce působnosti obrazů obou postav, pokud jde o vztah symbolů, reprezentací a personifikací, nebo aby se výklad obohatil o rozdíly mezi „symbolickou pregnancí a symbolickou formou“ (E. Cassirer) na jedné straně a požadavky sociální a kulturní solidarizace na straně druhé. To by sice více než třísetšedesátistránkovou publikaci dále rozšířilo, ale možná by se tak zabránilo některým ukvapeným aktualizacím, například značně prvoplánovému zasazení obou „mučedníků“ do kontextu 11. září a problémů soudobého terorismu vůbec (s. 13).

Buď jak buď, pro potřebu našeho vyrovnání s minulým režimem a pro oddělování skutečných historických významů od jejich ideologických manipulací je zde nabídnuta inspirativní četba jednoho z jejich segmentů, zajímavá jak položenými otázkami, tak nabídnutými odpověďmi, a v neposlední řadě také zpracovaným materiálem.

Miloš Havelka